

Govor ob obletnici ustrelitve bazoviških junakov

Spoštovani totvariši in tovarišice, člani in članice društva TIGR Primorske, drage someščanke in someščani, dragi prijatelji,

Nocojšnji že peti recital je posvečen 96. obletnici ustrelitve bazoviških junakov, ki so padli pod fašističnimi streli 56 črnostrajčnikov, na bazoviški gmajni 6. septembra 1930 ob 6:43 uri. Spomnimo se, zakaj.

Na podlagi sodbe italijanskega fašističnega posebnega sodišča so bili na prvem tržaškem procesu, ki je bil med 1. in 5. septembrom 1930, na smrt obsojeni štirje člani tajne organizacije Borba. Ferdo Bidovec, 22 let, Zvonimir Miloš, 27 let, Franjo Marušič, 24 let in Alojz Valenčič, 34 let.

Obsodba je govorila o protidržavnih naklepih, o vrsti terorističnih dejanj, o »podlem načrtu« za atentat na načelnika vlade in »enem najboljših predstavnikov hrvaškega naroda« Ante Paveliču, ki je pribežal v Italijo in je že bil v službi fašistične vlade. Sodnike so najbolj razbesneli stiki med Slovenci in antifašistično Italijo, pa tudi ponosno vedenje obsojencev. Kljub dolgotrajnim zasliševanjem in mučenjem, tudi v koprskih zaporih oziroma v mučilnici v Semedeli, so proces in obsodbo, kot je pisal Il Piccolo, sprejeli navidezno neprizadeti, »ne da bi trenili z očesom« in celo s smehljajem.

Fašistične puške so hotele ustaviti nekaj, česar ni bilo mogoče ustaviti, hrepenenje človeka po tem, da sme govoriti svoj jezik, da sme biti in ostati to, kar je, Slovenec. Bili so mladi. Bili so pogumni do skrajnosti, morda tudi zato, ker takrat drugače ni bilo mogoče preživeti kot Slovenec na Primorskem, ki je bila takrat del Kraljevine Italije in so bili naši ljudje italijanski državljani. Videli so, kako gori Narodni dom v Trstu, občutili so prepoved materniega jezika v šolah, na cestah, v uradih, videli so, kako se sistematično briše identiteta cele slovenske skupnosti. In odločili so se, da se bodo uprli vedoč, kakšna je lahko cena. Plačali so jo z življenjem.

Danes se klanjamo njihovemu spominu. Spomin, ki mora živeti naprej v naših dejanjih, sicer postane prazen obred. Zato se moramo vprašati: kaj bi nam ti štirje fantje povedali, če bi danes lahko stali med nami? Mislim, da bi nas najprej opomnili, da svoboda ni nekaj, kar je enkrat izbojevano in za vedno zagotovljeno. Je krhka vrednota, ki jo je treba negovati vsak dan znova. Po Evropi danes znova slišimo glasove, ki delijo ljudi na "naše" in "tuje", ki manjšinam odrekajo pravico do lastnega jezika in kulture, ki sovraštvo do drugačnosti oblačijo v besede o narodni čistosti in ponosu. Zgodovina nas uči, da se takšne besede redko ustavijo pri besedah.

Letošnji recital je namenjamo tudi pesniku, pisatelju, literarnemu kritiku in esejistu Srečku Kosovelu – pesniku Krasa, upora, nemira in iskanja novega sveta. Kosovel sicer ni mogel biti član organizacije TIGR, kot jo poznamo danes, saj je bila ta ustanovljena leta 1927, Kosovel pa je umrl že maja 1926. Njegovo ime pa se pojavlja v razpravah o zgodnejših oblikah organiziranega odpora proti fašizmu. Leta 1924 je bila ustanovljena organizacija TIGER (Trst–Istra–Gorica–Edinost–Reka), ki jo nekateri zgodovinarji obravnavajo kot eno od predhodnic poznejšega TIGR-a. Prav vprašanje Kosovelove povezanosti s tem zgodnjim odporniškim gibanjem ostaja predmet zgodovinskih raziskav in različnih interpretacij. Ne glede na to pa je Kosovel s svojo poezijo nedvomno izrazil globok odpor do fašizma, nasilja,

socialnih krivice in ponižanja človeka. Njegovi verzi so postali glas generacije, ki je živela v času političnega nasilja, raznarodovanja in negotovosti – hkrati pa glas upanja v drugačen, pravičnejši svet. In še danes presenečajo s svojo jasnovidnostjo!.

Kosovel in bazoviški junaki so izhajali iz Krasa, iz iste primorske zemlje, prežete z vetrom, kamnom in trmo. Bili otroci istega časa, iste stiske, istega upora proti nasilju nad človekovim dostojanstvom, eden z besedo, drugi z dejanjem, ki je terjalo najvišjo ceno. Skupaj nam kažejo, da je bil odpor na tem koncu Evrope vedno večplasten: pesniški in politični, tih in glasen, a vedno usmerjen k istemu cilju – k svobodnemu človeku. Kosovel je pisal o fašizmu, ko so ga mnogi še podcenjevali. Pisal je o mehanizaciji človeka, o nevarnosti, da postane posameznik le številka v mašineriji oblasti in kapitala. Pisal je o Evropi, ki je po njegovo duhovno izpraznjena, utrujena in ujeta v mehanizirano civilizacijo. Je bolna, ker je pozabila na človeka. In vendar je v svoji poeziji nosil tudi globoko upanje – vero, da lahko iz razpada nastane nekaj novega in bolj humanega. Sanjal je o novem, očiščenem človeku, njegov ideal evropskega človeka je bil ljubiti vse ljudi in v tej ljubezni delati. Sanjal je o času, ko bo človek človeku človek, ko bosta sočutje in pristna bit prevladala nad družbenimi maskami in politiko. Kosovel je sanjal dobrega evropskega človeka.

In smo pri vprašanju, ki je aktualno tudi danes. Ne živimo v tridesetih letih prejšnjega stoletja, a bilo bi naivno misliti, da smo imuni na iste vzorce. Danes vidimo vojno na evropskih tleh in v nesporedni bližini. Vidimo naraščanje sovražnega, ki manjšine, migrante, drugače misleče spreminja v tarče. Vidimo politične sile, ki dvomijo o temeljnih demokratičnih vrednotah, o svobodi medijev, o pravici do različnosti. Vidimo, kako se zgodovina, kadar ni dovolj negovana v spominu in dejanjih, začne ponavljati v novih preoblekah.

Tudi doma, v Sloveniji, nismo izvzeti iz teh vprašanj. Spremljamo razprave o tem, kako naj država obeležuje žrtve preteklega stoletja, kako naj uravnoteži spomin na vse, ki so trpeli med vojno in po njej. To je legitimno vprašanje, o katerem se sme in mora razpravljati. Dostojanstvo pokopa in spomina si zasluži vsak človek. A prav zato, ker gre za tako občutljivo temo, moramo biti previdni, da se v teh razpravah ne izgubi jasna zgodovinska ločnica: med tistimi, ki so se z orožjem ali besedo uprli okupatorju in fašizmu, in tistimi, ki so z njim sodelovali. Bidovec, Marušič, Miloš in Valenčič so umrli, ker so se uprli nasilju nad svojim narodom – ne, ker bi nasilje izvajali sami. Ta razlika ni ideološka, temveč zgodovinska, in nanjo se moramo znati sklicevati mirno, brez sovraštva, a tudi brez popuščanja.

Spremljamo tudi razprave o medijih, o sovražnem govoru na spletu, o tem, kdo sme kaj reči in kje poteka meja med kritiko oblasti in spodbujanjem sovraštva.. Te dni smo še posebej pozorni na namero, da s spremembo Zakona o RTV programi v regionalnih centrih niso več del javne službe in na napoved, da se ukine edina infomativna oddaja za ta prostor, Primorska kronika. Oddaja, ki dnevno informira o ljudeh in dogajanju od Pirana do Bovca in o čezmejnem prostoru, kar je še posebej pomembno za Slovence v Italiji. To je ena od pomembnih vezi z domovino in sidrišče naše identitete. Če na eni strani uvajamo decentralizacijo s premeščanjem sedežev ministrstev po Sloveniji, je nerazumljivo, da se centraliza osrednji nacionalni medij, ki naj bi čimbolj celovito pokrival dogajanja ozemeljske in življenjske raznolikosti države. Zato podpiramo prizadevanja članov Aktiva slovenskega programa in odgovorne urednice TV Koper/Capodistira, da se ohranijo programi in Primorska kronika!

Razlogi za krčenje ali umikanje vsebin niso vedno le finančni. Po krinko domoljubja naj bi bili ob letošnji osrednji državni proslavi ob Dnevu državnosti prisotni samo prapori z grbom RS. Tako so želeli izločiti tudi TIGR, ki ima prapor s simboli pred nastankom RS, a smo se temu odločno uprli in dosegli udeležbo. Tako opevano domoljubje pa trči ob zidove skorajšnjega izraelskega veleposlaništva v Ljubljani in vsega, kar trenutna genocidna izraelska oblast prinaša v naš prostor. NE v našem imenu!

Včeraj nas je presenetil, ali tudi ne, predlog, da se tik pred obeležitvijo največjega praznika Primorske preimenuje praznik iz priključitve v vrnitev Primorske. In glejte zanimivost. Janša je opazil, da obstaja mednarodno pravo in preimenovanje utemeljiv z tem, da je bil termin priključitev političen, ker naj bi ga uporabljali samo v odloku vrhovnega plenuma OF leta 1943, ne pa v mednarodnem pravu! Primorci smo vedno rekli NE vsakemu, ki nam je poskušal vsiliti nekaj, kar ni del naše zgodovine in ne pozabljamo, kdo je bil v vojni na kateri strani.

Te razprave so znak, da je demokracija živa in da se za njene vrednote še vedno kdo bori. A pozorni moramo biti, kadar se z ideološkimi temami želi spreminjati državotvorne temelje in preoblikovati družbo po merilih politike. Kosovelova in bazoviška izkušnja nas opomnita: kadar začne oblast, katerakoli že, omejevati svobodo besede z izgovorom reda ali zaščite in ne prisluhne ljudem, je čas za posebno budnost.

Podobne procese vidimo tudi širše po Evropi in po svetu. V številnih državah rastejo stranke in gibanja, ki gradijo svojo moč na izključevanju, narod ali skupnost si predstavljajo kot ogroženo trdnjavo, ki jo je treba braniti pred "drugimi", pred migranti, pred verskimi manjšinami, pred tistimi, ki mislijo drugače. Napadi na novinarke in novinarje, na neodvisne sodnike, na nevladne organizacije po vsem svetu so del istega vzorca, ki so ga bazoviški junaki poznali iz prve roke. Kdor želi vladati brez omejitev, mora najprej utišati tiste, ki se mu postavljajo ob robu.

Zato spomin na bazoviške junake ni le lokalna, primorska ali slovenska zadeva. Je opomnik za vso Evropo. Nacionalizem, ki hrani sebe s sovraštvom do drugega, na koncu vedno pogoltne tudi svoje lastne otroke. Spoštovanje jezikovnih in kulturnih manjšin tukaj, na naši meji, pa tudi vsepovsod drugod je nedotakljiv temelj sobivanja, ne pa vprašanje politične konjunktore ali večine v parlamentu.

Bazoviški junaki niso umrli zato, da bi ostali le imena na spomeniku. Umrli so zato, da lahko danes svobodno in bez strahu govorimo slovensko. To svobodo dolgujemo tudi vsem drugim, ki danes zaradi jezika, vere, barve kože ali prepričanja čutijo pritisk, naj se skrijejo, naj utihnejo, naj se odpovejo sebi.

Kosovel je zapisal misel, da je človek vreden toliko, kolikor je pripravljen dati od sebe za druge. Bidovec, Marušič, Miloš in Valenčič so dali vse. Naša naloga, mnogo lažja od njihove je, da ne pozabimo, da glasno povemo, kadar vidimo krivico, da branimo tiste, ki so danes tisto, kar so bili nekoč Slovenci na Primorskem, zatirani v lastni domovini.

Spoštovani,

ko se danes sklanjamo pred bazoviškimi junaki, se ne sklanjamo le pred preteklostjo. Klanjamo se pred nalogo, ki nam je zaupana, da svobodo, za katero so umrli štirje

mladi moške, in besede, ki jih je zapustil Kosovel, prenesemo naprej živo, budno, nespremenjene v svoji vrednosti.

Naj njihov spomin ne bo le kamen, temveč kompas. Naj nas vsako leto znova opomni, da je edini pravi način, kako se jim oddolžiti, da ostanemo ljudje – pokončni, solidarni in pogumni, kadar je to potrebno.

Čast in poklon bazoviškim junakom in Kosovelu. In čast vsem, ki kjerkoli stojijo pokonci za pravico do besede, dostojanstva in svojih pravic!

Hvala vam.

Smrt fašizmu!

Jadranka Šturm Kocjan

Koper, 4. september 2026